

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 22 (2022), št. 1

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2022

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU /

ZRI DR. FRANCO KOVACIC IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Karin Bakračević, dr. Rajko Bratož,

dr. Neven Budak (Hrvaška / *Croatia*), dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec,

dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan, dr. Gregor Jenuš, dr. Tomaž Kladnik,

dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Rosario Milano (Italija / *Italy*),

dr. Jurij Perovšek, dr. Jože Pirjevec (Italija / *Italy*), dr. Marijan Premović (Črna Gora / *Montenegro*),

dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar, dr. Imre Szilágyi (Madžarska / *Hungary*),

dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar, dr. Marija Wakounig (Avstrija / *Austria*)

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča

Koroška cesta 53c, SI-2000 Maribor, Slovenija

e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Tehnični urednik / Technical Editor

David Hazemali

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.

SI 56041730001421147

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvirne prispevke v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in

'America: History and Life'.

Časopis je vpisan v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and

'America: History and Life'.

This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database ERIH and international database Scopus (h, d).

Studia historica Slovenica. Časopis za humanistične in družboslovne študije, je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.

Izdajo časopisa je omogočila Agencija za raziskovalno dejavnost RS.

Co-financed by the Slovenian Research Agency.

*Studia
historica
slovenica*

Kazalo / Contents

Članki in razprave / Papers and Essays

- VID ŽEPIČ: *Transmissio actorum*: pošiljanje sodnih spisov
učnim pravnikom s poudarkom na razvoju v avstrijskih
dednih deželah 11
*Transmissio actorum: Sending of the Case Files to the Learned
Jurists with Special Regards to the Developments in the Austrian
Hereditary Lands*
- NINA ZVER: Življenje in delo pridigarja Jožefa Horvata 63
The Life and Work of the Preacher Jožef Horvat
- GREGOR ANTOLIČIČ: Anton Korošec in habsburška dinastija 101
Anton Korošec and the Habsburg Dynasty
- MARKO ŠTUHEC: O ljubljanskem nebotičniku in Balkanu.
Zgodovina prostora nekdanje Jugoslavije in Balkana v
učbenikih zgodovine za slovenske gimnazije
od Avstro-Ogrske do samostojne Slovenije 131
*On the Ljubljana Skyscraper and the Balkans.
History of the Regions of Ex-Yugoslavia in History Textbooks
Used in Slovenia from the Austro-Hungary
to the Independent Slovenia*
- VLADIMIR PREBILIČ in LARA IVA DREU: Bombardiranje Maribora
1944–1945 kot del angloameriškega strateškega bombardiranja
nemške vojaške industrije in prometnih zvez v luči primerjave
slovenskih in angloameriških arhivskih virov 189
*Bombing of Maribor (1944–1945) as Part of Anglo-American
Strategic Bombing of German War Industry and Transport
Connections in Light of Comparison of Slovenian
and Anglo-American Archival Sources*

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

DRAGICA HARAMIJA: Odsev koliščarske kulture v zgodovinsko-pustolovski seriji mladinskih knjig Sebastijana Preglja <i>Zgodbe s konca kamene dobe</i>	221
<i>Reflecting Prehistoric Pile-Dwelling Culture in the Historical-Adventure Series by Sebastijan Pregelj Tales from the End of the Stone Age</i>	
MOJCA TANCER VERBOTEN: Specifics of the Employment of Higher Education Teachers	251
<i>Posebnosti zaposlitev visokošolskih učiteljev</i>	

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts	281
---	-----

Uredniška navodila avtorjem / <i>Editor's Instructions to Authors</i>	287
---	-----

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

*Studia
historica
slovenica*

DOI 10.32874/SHS.2022-03

Anton Korošec in habsburška dinastija

Gregor Antoličič

Dr., docent
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
e-pošta: gregor.antolicic@zrc-sazu.si

Izvleček:

Habsburška dinastija je v življenju Antona Korošca, predvsem v obdobju do razpada Avstro-Ogrske, igrala zelo pomembno vlogo. Za duhovnika Korošca je habsburški vladar predstavljal pomembni temelj religioznosti, za politika Korošca pa najvišjo avtoriteto v državi. Toda predvsem izbruh prve svetovne vojne in notranjepolitična kriza v državi sta postopoma omajali tudi Koroščevo lojalnost do habsburških vladarjev. Z zadnjo avdienco pri cesarju Karlu II. oktobra 1918 je Korošec pretrgal svojo, na simbolni ravni pa tudi slovensko lojalnost vladarski hiši. V jugoslovanskem obdobju svoje politične kariere se je najpomembnejši slovenski politik tedanjega časa trudil, da bi relativiziral svoj odnos do Habsburžanov predvsem kot pragmatično držo, za katero je stala želja po združevanju "habsburških" južnih Slovanov izven okvirjev starodavne monarhije.

Ključne besede:

Anton Korošec, cesar Franc Jožef, cesar Karel, prestolonaslednik Oton, časnik *Slovenec*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Maribor, letnik 22 (2022), št. 1, str. 101–130, 70 cit., 5 slik
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Uvod

Tema pričujočega članka je težavna predvsem z vidika dejstva, da je dr. Anton Korošec za sabo pustil zelo malo oprijemljivega gradiva, ki bi kazalo na njegova najbolj intimna gledanja na habsburško vladarsko dinastijo.¹ Zaradi tega bo glavnina pričujoče analize temeljila predvsem na interpretaciji različnih izjav in odločitev dr. Korošca, iz katerih je možno vsaj delno rekonstruirati njegov odnos do habsburških vladarjev kot tudi odnos dveh cesarjev do najpomembnejšega slovenskega politika na prelomu iz Avstro-Ogrske v jugoslovansko dobo. Hkrati bodo za boljše razumevanje Koroščevega odnosa do Habsburžanov analizirani tudi časopisni članki iz časnika *Slovenec*.

Verjetno ob vprašanju odnosa Korošca do Habsburžanov najprej na dan privrejo zimzelene besede: "Veličanstvo, prepozno je, usoda je že odločila."², ki so s pomočjo zgodovinarja dr. Feliksa J. Bistra postale predvsem stereotip za razumevanje odnosa Korošca do zadnjega habsburškega vladarja. S temi besedami, ki bi jih naj po lastnem pričevanju izrekel ob zadnji avdienci pri cesarju Karlu, je Korošec namreč na simbolni ravni pretrgal zvestobo Slovencev do njihovih dotedanjih vladarjev in naznanil novo, jugoslovansko dobo slovenske zgodovine. Toda Koroščeve znamenite besede, kot tudi njegov celoten odnos do Habsburžanov, je potrebno analizirati v širšem kontekstu različnih obdobji njegovega življenja. Predvsem vprašanje odnosa do nekdanjih vladarjev v obdobju po letu 1918 je potrebno gledati skozi prizmo jugoslovanskega politika, ki je v svojem javnem nastopanju, kljub mnogim nerešenim političnim vprašanjem in želji po čim večji slovenski avtonomiji znotraj jugoslovanske državne tvorbe, želel nekdanje vladarje pospraviti na smetišče zgodovine. Kljub temu pa se Korošec pri ovrednotenju bližnje preteklosti ni posluževal izrazite demonizacije cesarja Franca Jožefa oz. Karla. Na simbolni ravni bi tako lahko odnos dr. Antona Korošca do habsburške dinastije razdelili na dve obdobji. Če si lahko sposodimo nekoliko bolj karikirana imena vladarjev, ki sta zaznamovala ti obdobji, bi lahko Koroščev odnos do Habsburžanov razdelili na mladost pod "večnim cesarjem" Francom Jožefom in prevzetje politične moči pod "Karlom zadnjim", ali pa tudi med geslo: "Vse za vero, dom, cesarja" in slavnimi besedami: "Veličanstvo, prepozno je, usoda je že odločila."³

¹ Raziskava je bila opravljena v okviru raziskovalnega projekta št. Z6-2662 in raziskovalnega programa št. P6-0052, ki ju sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost (ARRS) iz državnega proračuna.

² "30. majnik 1917–30. majnik 1937", *Ponedeljski Slovenec*, 31. 5. 1937, št. 22, str. 1; Feliks J. Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918* (Ljubljana, 1992), str. 258 (dalje: Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju*).

³ Prav tam. Glej tudi: Tamara Griesser-Pečar, "Slovensko slovo od Habsburžanov", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 320–312, 325.

Med duhovniško zvestobo in razpadom monarhije

Anton Korošec je bil rojen 12. maja 1872 v zaselku Biserjane pri Sv. Juriju ob Ščavnici. Kot pri večini tedanjih družin je verjetno na Koroščevi domačiji ob podobi Boga visela tudi podoba cesarja. Slednja je mladega Korošca zagotovo spremljala tudi ob prvem stiku z avstro-ogrskim šolskim sistemom. Franc Jožef je namreč v podobi "presvitlega" cesarja na stenah učilnic Korošca in njegove vrstnike pospremila od osnovne šole preko gimnazij na Ptuju in Maribor vse do vstopa na bogoslužje.⁴ Predvsem izbira duhovniškega poklica je mladega Antona še tesneje navezala na cesarja, ki je ob očetovski figuri med svojimi podaniki veljal tudi za izjemno vernega človeka, čeprav je tudi Franc Jožef občasno "pozabil" na zakramente Svetega pisma.⁵ Toda "nekrščansko" obnašanje cesarja, predvsem njegove izven zakonske avanture z Anno Nahowski in Katarino Schrat, so ostale prikrite za zidovi Schönbrunna in Hofburga. Tako je Franc Jožef vse do svoje smrti ohranil lik vernega, svoji državi in družini predanega očeta. Tragična smrt sina Rudolfa in soproge Sisi sta to podobo cesarja samo še okrepili.⁶ Na tej podlagi je zagotovo tudi duhovnik Korošec, ki je svojo prvo pastirsko službo nastopil avgusta 1896 na Sladki gori pri Ponikvi, sledil vesplošni vdanosti cesarju. V sklopu svoje pastirske dejavnosti je Korošec veljal za dobrega govorca, ki se je jasno in javno opredelil za slovenski narod. Ob tem je habsburška monarhija, ki je temeljila na katoliška Cerkvi, v perspektivi mladega duhovnika nesporno veljala za njegovo domovino.⁷

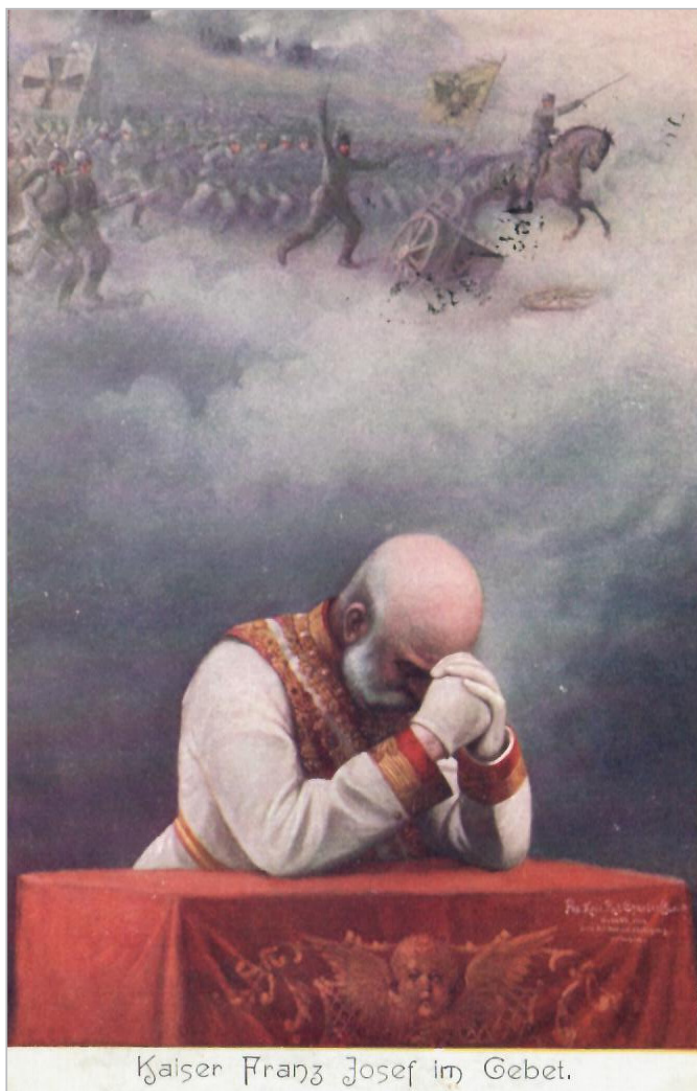
Ob nekakšni formalni podpori globokovernemu cesarju pa se je imel Korošec tudi sicer zahvaliti Francu Jožefu, da ni pristal v zaporu. Korošec je namreč v svojem mariborskem obdobju pričel vneto agitacijo za pravice Slovencev in pogosto javno izražal kritiko do nemško govorečega dela prebivalstva. Agitacija za slovensko stvar je postala še močnejša in izrazitejša leta 1898, ko je Korošec postal urednik *Slovenska gospodarja*. Prav čas njegovega šolanja v Mariboru in nastopa duhovniške službe pa so zaznamovala poglobljena nacionalna nasprotja med mariborski Nemci in Slovenci. Kot izjemno narodno zavedni Slovenec je Korošec le s težavo sprejemal napade nemških sodržavljancev in se kot intelektuallec odzval s pisanjem člankov, v katerih je opozoril na glavne probleme v Mariboru in širši okolici. Pri tem je Korošču vsekakor pomagalo dejstvo, da je kot urednik *Slovenskega gospodarja* pridobil tudi precejšnji politični vpliv. Tako

⁴ Feliks J. Bister, "Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne", *Prispevki za novejšo zgodovino* 31, št. 1 (1991), str. 5–6 (dalje: Bister, "Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne").

⁵ Prim. Vincenc Rajšp, "Cesar Franc Jožef in vera", v: *Franc Jožef*, ur. Gregor Antoličič (Ljubljana, 2016), str. 173–194.

⁶ Prim. Gregor Antoličič, "Vladarjev vsakdan", v: *Franc Jožef*, ur. Gregor Antoličič (Ljubljana, 2016), str. 153–172.

⁷ Bister, "Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne", str. 13.

Franc Jožef v molitvi. Avstro-Ogrska propaganda je cesarja pogosto prikazovala kot globoko vernega vladarja (Osebni arhiv prof. Igorja Vodnika)

je v njegovem narodno zavednem delovanju pero postalo glavno sredstvo boja proti pritiskom nemških sodržavljanov. Slednji so na njegove kritične članke reagirali s sodnim procesom proti odgovornemu uredniku *Slovenskega gospodarja*.⁸ V sklopu procesa je bil Korošec zaradi motenja javnega miru in širjenja

⁸ Silvo Kranjec, "Korošec Anton (1872–1940)", v: *Slovenski biografski leksikon*, 4. zvezek (Ljubljana, 1932) (dalje: Kranjec, "Korošec Anton (1872–1940)").

neresničnih govoric na mariborskem porotnem sodišču 12. septembra 1901 obsojen na 6-tedensko zaporno kazen.⁹ V sodnem procesu je Korošca zastopal odvetnik in tedanji poslanec v štajerskem deželnem zboru Franjo Rosina.¹⁰ Čeprav je pri obsodbi šlo za milejšo kazen, je vsekakor zelo simbolno delovala tako na slovensko kot nemško stran na Spodnjem Štajerskem. Kazenski pregon in obsodba urednika *Slovenska gospodarja*, ki je bil po vrhu vsega še duhovnik, je pomenila veliko zmago za nemško nacionalno usmerjeno prebivalstvo. Toda slovenska stran vsekakor ni želela, da bi Korošec dejansko odkorakal v zapor. Iz očitnega zavedanja, da je bilo sodstvo pogosto v rokah nemštva, so se Koroščevi podporniki, med njimi predvsem lavantinski škof Mihael Napotnik, obrnili direktno na cesarja, ki je v svoji vladarski funkciji posedoval tudi možnost pomilostitve zapornikov oz. obsojencev. Predvsem Napotnikovo zavzemanje za Korošca pa je škofu prineslo kar nekaj kritik nemškega dela prebivalstva. V *Marburger Zeitung* so tako 25. marca 1902 kritizirali Napotnikovo zavzemanje za Korošca in hudomušno zapisali, da si je po obsodbi škof nemudoma obul svoje rdeče svilene nogavice in se odpravil na Dunaj, kjer je prosil za Koroščevo pomilostitev.¹¹

Cesar, ki je dobil priložnost da odloči o usodi Korošca in na simbolni ravni razsodi med dvema sprtima stranema, je nedvomno dobro poznal razmere v Mariboru oz. Spodnjem Štajerskem. Ob obisku Maribora leta 1882 je namreč na lastni oči videl trenja med Slovenci in Nemci. Tako ena kot druga stran sta namreč cesarjev obisk želeli izkoristiti za to, da bi vladarju jasno pokazali kdo predstavlja večino v mestu oz. komu mesto pripada. Duhovnik Lavoslav Gregorec je tedaj z nekaterimi drugimi narodnjaki v mesto povabil veliko število slovenskega prebivalstva iz bližnje in daljne okolice. Slovenski narodnjaki so tako želeli preglasiti nemške pozdravne vzklike "hoch" s slovenskimi "živio".¹² Rivalstvo, ki je enega izmed vrhuncev doseglo prav z obsodbo Antona Korošca, je tako v letu 1902 pristalo na cesarjevi pisalni mizi. Prizadevanja škofa Napotnika, ki je verjetno v prvi vrsti želel preprečiti, da bi duhovnik pristal za zapahi, so nato obrodila sadove. Franc Jožef je Korošca pomilostil, tako da je moral namesto v zapor plačati le 1000 kron kazni.¹³ Tè na koncu ni poravnal Korošec, ampak je kazen plačalo Katoliško tiskarsko društvo, ki je izdajalo časnik *Slovenski gospodar*.¹⁴ Zagotovo je Korošec cesarjevo odločitev sprejel z velikim olajšanjem. S tem pa se je verjetno v njem poglobila tudi zvestoba do Franca

⁹ "Marburg, 12. Sept.", *Innsbrucker Nachrichten*, 13. 9. 1901, št. 210, str. 5.

¹⁰ "Slovenski gospodar pred porotniki", *Slovenski gospodar*, 19. 9. 1901, št. 38, str. 1–2.

¹¹ "Was der Bischof alles thut", *Marburger Zeitung*, 25. 3. 1902, št. 36, str. 3.

¹² *Koledar družbe sv. Mohorja za navadno leto 1925* (Celje, 1925), str. 101–102.

¹³ "Hochwürden Koroschetz – tausend Kronen Geldstrafe", *Marburger Zeitung*, 12. 8. 1902, št. 96, str. 4.

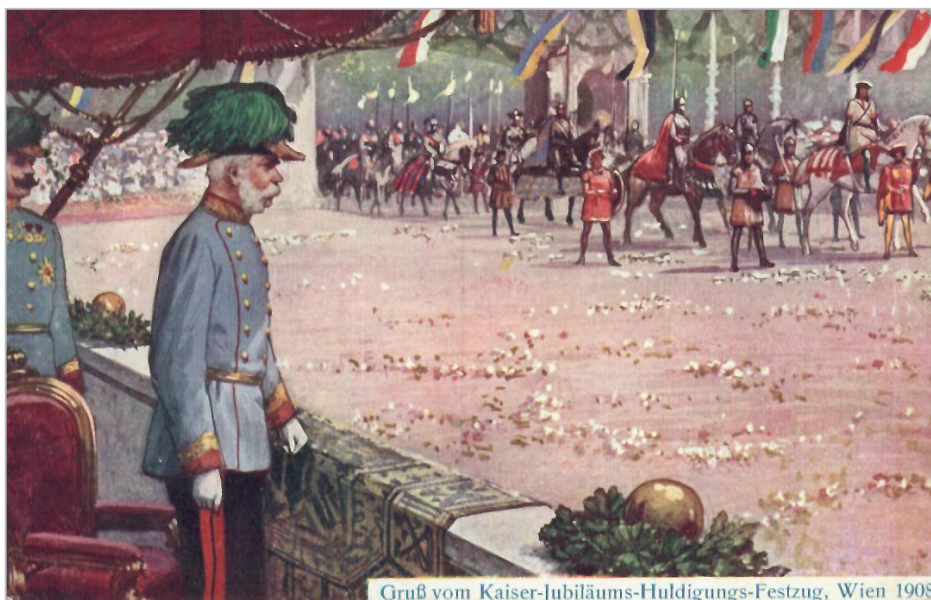
¹⁴ Kranjec, "Korošec Anton (1872–1940)".

Jožefa, ki se je v nacionalnem sporu med Nemci in Slovenci vsaj za trenutek postavil na slovensko stran. Ob tem se pojavi upravičeno vprašanje, v kolikšni meri cesar ni želel v zapor poslati urednika *Slovenskega gospodarja*, ali pa je pri njegovi odločitvi prevagalo dejstvo, da je bil Korošec predvsem duhovnik. Karkoli je že pripeljalo do cesarjeve odločitve, se je z njo zvestoba Korošca do vladarske dinastije še dodatno poglobila.

Kljub cesarjevi pomilostitvi in načelni zvestobi do vladarja pa Korošec v svoji politični agitaciji za slovenske narodne zahteve ni preveč stavil na podporo Franca Jožefa. Podobno kot drugi politiki in narodni delavci iz preloma 19. v 20. stoletje je očitno tudi Korošec relativno zgodaj spoznal, da Franc Jožef v toku svojega življenja ne bo izpeljal korenitih reform države. To je razvidno že iz prvih Koroščevih stališč kot urednik *Slovenskega gospodarja*. Dne 17. februarja 1898, nemudoma po prevzetju urednikovanja, je Korošec objavil članek z naslovom "Naša prihodnost pod habsburško krono". Podobno kot drugi slovenski politiki se je Korošec v tem članku zavzemal za pravičnejšo ureditev država in rešitev slovanskega problema kot enega izmed najbolj perečih notranjepolitičnih težav obdonske monarhije. Čeprav naslov članka govori o "habsburški kroni", pa Korošec v njem cesarja Franca Jožefa sploh ne omenja. Ob tem je v zaključku članka med drugim zapisal: "Treba je nam Jugoslovanom združitve, to podpišem s svojo krvjo."¹⁵ S to izjavo se je Korošec ob zavzemanju za slovenske nacionalne zahteve jasno izrekel za jugoslovansko povezovanje, ki je, tedaj izven okvirjev "habsburške krone", svoj vrhunec doživelo leta 1918. Prav v letu, ko je Korošec prevzel vodenje *Slovenskega gospodarja*, je minevala tudi petdeseta obletnica vladavine cesarja Franca Jožefa. Kljub nepripravljenosti do korenitih reform države je potrebno poudariti, da cesar navkljub svoji togosti ni bil popolnoma slep za ključne težave monarhije. Tako je npr. junija 1907 ob slovesni otvoriti državnega zbora izpostavil svoje trdo prepričanje v državno zvestobo in lojalnost narodov monarhije a hkrati poudaril, da pravi razcvet države ovirajo narodna nasprotja, ki so se po njegovem mnenju najmočnejše kazala v nerešenem jezikovnem vprašanju.¹⁶ Istega leta je bil Korošec kot poslanec dunajskega državnega zbora izvoljen ob odboru za proračun tudi v jubilejni odbor za pripravo slovesnosti ob šestdesetletnici vladanja Franca Jožefa. V tem odboru je Korošec skrbel za zapisnike, sicer nič kaj zanimiva naloga, pa vendar je tako sodeloval pri pripravi izjemno pomembnega dogodka za monarhijo. Šestdesetletnica vladavine Franca Jožefa, ki so jo obeleževali nato leta 1908, bi naj namreč vsaj navzven predstavljala veliko manifestacijo enotnosti države, na kateri so sodelovali tudi Slovenci. Kljub temu pa je prav ta

¹⁵ "Naša prihodnost pod habsburško krono", *Slovenski gospodar*, 17. 2. 1898, št. 7, str. 1–2.

¹⁶ Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju*, str. 60.

Gruß vom Kaiser-Jubiläums-Huldigungs-Festzug, Wien 1908

Praznovanje 60. obletnice vladavine cesarja Franca Jožefa je predstavljal velik dogodek za monarhijo, toda nacionalna trenja so tedaj že do dobra načela tudi cesarjevo podobo (Osebni arhiv prof. Igorja Vodnika)

manifestacija zgrešila svoj namen, saj se je niso udeležili češki predstavniki. S tem je postalo vse bolj očitno, da je tudi Franc Jožef postopno pričel izgubljati svojo vlogo ključnega povezovalnega člena med narodi monarhije. Njegova smrt leta 1916, v času izjemnih vojnih kot tudi političnih razmer, pa je še samo pospešila dezintegracijo mnogonarodne države.¹⁷

Smrti Franca Jožefa je po načelu *Le roi est mort, vive le roi!* na prestolu sledil mlad in neizkušeni Karel I. Verjetno je v dolgi zgodovini habsburške dinastije prav Karel ob prevzemu prestola od svojega predhodnika podedoval najtežje breme. Karel se je namreč na prestol zavihtel v času do tedaj največje svetovne morije, v sklopu katere so na dan privrele vse ključne težave obdonavske monarhije. Mlad cesar, ki je skušal rešiti državo pred njenim razpadom, je tako v Korošcu dobil pomembnega sogovorca pri reševanju jugoslovanskega vprašanja. Toda preden se lotimo analize obdobja vladavine zadnjega cesarja je potrebno v prikazu odnosa Korošca do habsburške dinastije vključiti tudi lik nesojenega cesarja oz. prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Njegovo vlogo pri reševanju jugoslovanskega vprašanja je Korošec izpostavil v svojem zname-

¹⁷ Gregor Antoličič, "Bog ohrani, Bog obvari nam cesarja, Avstrijo! Izbruh prve svetovne vojne v habsburški monarhiji", *Studia Historica Slovenica* 15, št. 2 (2015), str. 263.

nitem govoru z naslovom "Postanek Jugoslavije", ki ga je imel na shodu Prosve-
tne zveze v Ljubljani 16. oktobra 1925. V njem je Korošec izpostavil vlogo pre-
stolonaslednika pri konceptih trialistične preureditve monarhije, katerim bi naj
bil po njegovem mnenju naklonjen tudi načelnik avstro-ogrskega generalštaba
Conrad von Hötzendorf. Slednji je mesto načelnika pridobil prav na podlagi
močne podpore Franca Ferdinanda in njegove vojaške pisarne. Hkrati je Koro-
šec jasno izpostavil svoje stališče, da so Slovenci pri izoblikovanju trialističnih
konceptov le s težavo uveljavljali svoja stališča, saj nekako niso mogli prodreti
v Franc Ferdinandov belvederski krog. Korošec bi se naj tako po svojem pri-
čevanju s prestolonaslednikom srečal samo enkrat, vendar tedaj na dnevnem
redu ni bilo jugoslovansko vprašanje, ampak vprašanje avstro-ogrske zunanje
politike nasproti Kraljevine Italije. Ob atentatu v Sarajevu, ki je zagotovo tudi v
Koroščevih očeh nadaljnje reševanje jugoslovanskega vprašanja postavilo pod
velik vprašaj, je Korošec v imenu Hrvaško-slovenskega parlamentarnega kluba
nemudoma poslal sožalno brzojavko cesarski hiši.¹⁸

S smrtjo reševanju jugoslovanskega vprašanja naklonjenemu prestolona-
sledniku je v Koroščev odnos do habsburške dinastije stopila nova figura mla-
dega prestolonaslednika Karla Franca Jožefa. Glede na visoko starost cesarja
Franc Jožefa in njegovih nemalo zdravstvenih težav, so se politiki hitro pričeli
obračati proti bodočemu vladarju. Prestolonaslednikovanje je namreč v očeh
mnogih veljalo za prehodno obdobje, v katerem je bodoči vladar lahko nakazal
obrise svoje vladavine. A prav zaradi trajanja vojne in ohromljenega političnega
delovanja Karlu Francu Jožefu ni bila dana možnost, da bi lahko javno izrisal
temeljne poteze svoje bodoče vladavine. K temu je v veliki meri pripomoglo tudi
cesarjevo odiranje prestolonaslednika iz dnevnega političnega parketa. Karel
Franc Jožef je tako praktično ves čas svojega prestolonaslednikovanja preživel
bolj ali manj na propagandnih obiskih fronte, s katerimi je država želela dvigni-
ti moralo izčrpanih vojakov. Šele smrt Franca Jožefa 21. novembra 1916 je nato
Karlu odprla vrata do udejstvovanja lastne politične vizije, s tem pa je nastopila
tudi zadnja faza življenja Antona Korošča pod habsburškim vladarjem. Cesar
Karel je nato ob prevzemu cesarske krone v manifestu jasno začrtal glavni cilj
svoje vladavine, ko je dejal: "Storil bom vse, da prej ko mogoče ustavim strahote
in žrtve vojne in svojim narodom vrnem težko pogrešane blagoslove miru."¹⁹ S
tem pa je postalo jasno, da je novi cesar pred reševanje notranjepolitičnih težav
postavljaj iskanje premirja z Antanto. Ob Karlovem prihodu na prestol velja
kot zanimivost omeniti, da je bil po poročanju časnika *Slovenec* Korošec ob
Josipu vitezu Pogačniku, tedanjem podpredsedniku dunajske poslanske zbor-

¹⁸ Silvo Kranjec, "Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije", *Zgodovinski časopis* 16 (1962), str. 219–220 (dalje: Kranjec, "Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije").

¹⁹ Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju*, str. 156.

Cesar Franc Jožef in
prestolonaslednik
Karel Franc Jožef
(Osebni arhiv prof.
Igorja Vodnika)

nice, edini slovenski politični predstavnik, ki se je udeležil Karlovega kronanja za ogrskega kralja, ki je potekalo v Budimpešti 30. decembra 1916.²⁰ To dejstvo je zanimivo tudi iz zornega kota madžarskega poročanja o vplivu Korošca na mladega cesarja, ki ga bomo analizirali nekoliko kasneje.

²⁰ *Slovenec*, 30. 12. 1916, št. 298, str. 3.

Sprememba na prestolu in ponovna obuditev parlamentarnega življenja sta v slovenski politiki in delovanju Antona Korošca naznanila novi jugoslovanski duh časa, ki je iz debat politikov in intelektualcev maja 1917 dokončno prešel v eno izmed temeljnih vprašanj reševanja habsburške monarhije. Korošec je tedaj z branjem *Majniške deklaracije* v dunajskem državnem zboru postal eden izmed glavnih akterjev jugoslovanskega gibanja, njegov odločilni vpliv pa je prepoznal tudi cesar. Slednji je za razliko od svojega predhodnika po prevzetju prestola spremenil tudi odnos do slovenske politike oz. politikov. Medtem ko je bil Franc Jožef gluha za klice južnih Slovanov po političnih spremembah, se je situacija pod cesarjem Karlom precej spremenila. Na vprašanje odnosa Korošca do Karla lahko posredno odgovorimo na podlagi načina Koroščevega prikazovanja bližnje preteklosti v govoru, ki ga je imel leta 1925 pred Prosvetno zvezo. Pričakovali bi namreč, da bi jugoslovanski politik in minister, ki je živel pod kraljem Aleksandrom, v svojih javnih govorih skušal kar se da očrniti nekdanjega vladarja propadle države. Pa vendar tega občutka vsaj iz že omenjena govora iz leta 1925 ne dobimo. Prav nasprotno je Korošec spremembo na habsburškem prestolu smatral kot nekaj izjemno pozitivnega in celo hvalil Karlovo odprtost oz. dostopnost. Ob srečanju po razglasitvi *Majniške deklaracije* bi naj cesar Korošču in drugim slovenskim politikom celo dejal: "Kar imate na srcu, mi povejte ali napišite, lahko pridete k meni, kadarkoli hočete."²¹

Tudi v primerjavi odnosa do Franca Ferdinanda, ki je sicer zagovarjal trialistično reševanje jugoslovanskega vprašanja, pa se je vendar s Koroščem srečal samo enkrat, je očitno Karel veljal za precej bolj dostopnega. V tem kontekstu bi morda lahko postavili tezo, da je bil v trikotniku dveh cesarjev in prestolonaslednika prav Karel najbolj priljubljen pri Korošču. Tako je ta med drugim dejal: "Mi smo imeli odprta vrata v dvor. Lahko smo šli tja ali pa smo se pisмено obrnili do takratnega nositelja avstrijske krone."²² Čeprav je k temu potrebno dodati, da kljub načelni pripravljenosti do podpore prizadevanjem južnoslovanskih poslancev tudi mladi cesar, vsaj v letu 1917, ni bil pripravljen za hitre koncesije. Kljub temu pa se je Karel dobro zavedal pomena vpliva južnoslovanskih poslancev. Tako je na drugi Koroščevi avdienci po prebrani *Majniški deklaraciji* Karel 21. junija 1917 izrazil svojo željo, da naj južnoslovanski poslanci podpirajo vlado Heinricha Clam-Martinica ter hkrati pohvalil *Majniško deklaracijo*, ki bi naj nanj naredila "najboljši vtis".²³ Korošec je tedaj cesarju obrazložil, da južnoslovanski poslanci iz načelnih razlog ne morejo podpirati vlade,

²¹ Kranjec, "Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije", str. 222.

²² Prav tam.

²³ Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celje–Ljubljana, 2016), str. 62 (dalje: Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*).

ker ta ni želela odpraviti krivic, nastalih zaradi preganjanja južnih Slovanov ob izbruhu vojne in ker ministrski predsednik Clam-Martinic ni podpiral *Majniške deklaracije*. Ob tem velja poudariti, da je Karel za razliko od ministrskega predsednika *Majniško deklaracijo* oz. deklaracijsko gibanja, ki se je iz nje razvilo, vsaj delno podprl. Tako je februarja 1918 ob pogovoru s knezoškofof Jegličem v Badnu dejal: "Gibanje je popolnoma dovoljeno, samo biti mora domoljubno, avstrijsko."²⁴ Cesar je nato Korošču na avdienci 21. junija 1917 obrazložil, da bi odslovil Clam-Martinica in na njegovo mesto postavil predsednika, ki bi ga podpirali tudi južni Slovani, hkrati pa izrazil željo, da bi kdo izmed južnoslovanških politikov postal novi minister za poljedelstvo. Očitno besede cesarja Karla niso bile samo prazne obljube, saj je junija 1917 dejansko prišlo do zamenjave Clam-Martinica, čemur je očitno vsaj delno pripomogla tudi Koroščeva avdienca. Novi ministrski predsednik Ernst Seidler von Feuchtenegg je nato v svojem ministrskem zboru sprejel Slovence dr. Ivana Žolgerja (30. avgust 1917–6. maja 1918). Ta je tako postal prvi Slovenec in edini južni Slovan, ki je do razpada monarhije zasedel ministrsko mesto. Ob Koroščevi avdienci je Karel na pogovore, celo na lastno pobudo, sprejel tudi Josipa viteza Pogačnika, enega izmed redkih Slovencev, ki je bil tesneje povezan z belvederskim krogom umorjenega prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Pogačnik je tako cesarja obiskal 28. junija 1917, prav na dan tretje obletnice atentata v Sarajevu. Na avdienci je pogovor tekkel okrog reševanja jugoslovanskega vprašanja, v sklopu katerega je Pogačnik predlagal, da bi morala nova vlada podpreti *Majniško deklaracijo* in amnestijo za politične zapornike. Cesar, ki se je sicer načelno strinjal z zahtevami Korošca in Pogačnika, ki sta mu izkazala podporo tudi ob kronanju za ogrskega kralja, je zastopal stališče, da mora do političnih sprememb prit postopno. Kljub temu je Karel v znak dobre volje in pripravljenosti do sprememb v korist južnih Slovanov 2. julija 1917, navkljub nasprotovanju nemških nacionalcev, izdal amnestijo za politične zapornike. Slednje so južnoslovanski poslanci sprejeli kot vsaj delno poplačilo za politično preganjanje Slovencev ob izbruhu prve svetovne vojne, ki je dodobra omajalo zvestobo do cesarske hiše. Toda glede na vedno slabši vojaški položaj in krhanje morale "domače fronte" je vedno hitreje pričelo primanjkovati časa za postopne in počasne reforme. V tem obdobju se je tudi pri Korošču in drugih južnoslovanskih politikih, kot tudi njihovih kolegh iz drugih nenemških delov monarhije, dokončno vršil preobrat, ki je na koncu pripeljal do razpada habsburške monarhije.²⁵

Kot je bilo omenjeno že uvodoma sodi med najmočnejše simbole odnosa Korošca do habsburške dinastije njegova zadnja avdienca pri cesarju Karlu 11.

²⁴ Bister, *Anton Korošec, državnozbornski poslanec na Dunaju*, str. 206.

²⁵ Kranjec, "Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije", str. 222; Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, str. 63–64 in 70–71.

oktobra 1918. Ob tem dr. Andrej Rahten v svoji knjigi *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije* opozarja, da sta se v zgodovinopisju kot datum Koroščevega obiska pri cesarju pojavljala 11. in 12. oktober, medtem ko je Korošec v svojem predavanju iz leta 1925 avdienco postavil celo v avgust ali september, kar pa je glede na splošno dogajanje vsekakor prehitro. Tudi znamenitih besed, s katerimi se je v imenu južnih Slovanov simbolno poslovil od cesarja, se je Korošec spominjal v dveh verzijah.²⁶ V že omenjenem predavanju iz leta 1925 je izjavil, da je cesarju Karlu na vprašanje, ali je obstajala možnost, da bi avstro-ogrski južni Slovani zapustili državo odvrnil: "Kakor se vidi iz položaja, so tukaj računi že čisti"²⁷. Dvanajst let kasneje, ob dvajseti obletnici *Majniške deklaracije*, pa bi naj po spominih, objavljenih v *Slovincu*, cesarju, ki ga je "plakajoč" rotil, da naj Slovenci ostanejo zvesti Avstriji, dejal: "Veličanstvo prepozno je, usoda je že odločila."²⁸ Cesar bi naj Koroščevo trda stališča sprejel s precejšnjo mero žalosti, si prekril obraz in pričel ihteti.²⁹ Glede na to, da je avdienca pri cesarju potekala bolj ali manj med štirimi očmi težko z gotovostjo trdimo, kako je dejansko potekal pogovor med Korošcem in Karlom. To tezo potrdi že dejstvo, da si Korošec sam ni bil čisto gotov, kdaj je avdienca potekala, v različnih obdobjih svojega življenja pa je v javnosti predstavil dve verziji "znamenitih" besed, s katerimi je Karlu naznanil odhod južnih Slovanov iz habsburške monarhije. Ob tem se seveda pojavi vprašanje, v kolikšni meri je Korošec v obdobju po letu 1918 želel s prikazom svoje odločne drže nasproti nekdanjemu cesarju sebe stilizirati kot "prvobranitelja" jugoslovanske državne tvorbe. Z obzirom na pomanjkanje oprijemljivega arhivskega gradiva za zadaj namreč tudi v dunajskem Haus-, Hof und Staatsarchivu ni bilo moč najti kakršnihkoli oprijemljivih podatkov okrog poteka Koroščeve zadnje avdiencie pri cesarju Karlu, bo vsebina pogovora, predvsem pa znamenite besede, ki jih je Korošec v javnost spravil šele leta 1925 oz. 1937, ostale polje interpretacije in v določeni meri tudi Koroščeve lastne mitizacije.³⁰

Medtem ko težje določimo vsebino pogovora, lahko kljub pomanjkanju arhivskega gradiva predvsem na podlagi časopisnih člankov v časniku *Neue Freie Presse* rekonstruiramo datum Koroščeve avdiencie pri cesarju Karlu,

²⁶ Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, str. 161–162.

²⁷ Kranjec, "Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije", str. 223.

²⁸ "30. majnik 1917 – 30. majnik 1937", *Ponedeljski Slovenec*, 31. 5. 1937, št. 22, str. 1.

²⁹ Kranjec, "Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije", str. 223.

³⁰ Predvsem za zadnje mesece obstoja habsburške monarhije je v Haus-, Hof- und Staatsarchiv ohranjenega zelo malo gradiva glede poteka avdienc pri cesarju. Medtem ko so te do konca leta 1917 natančno popise, sta za leto 1918 ohranjena zgolj dva kartona (KA KABINETTSKANZLEI VARIA, AŠ 76–78 in AŠ 78–80), v katerih se žal ne nahajajo podatki okrog Koroščeve avdiencie z dne 11. oktobra 1918. Temu je v določeni meri botrovalo dejstvo, da Korošec ni sam zaprosil za avdienco, ampak je bil s strani cesarja povabljen. V omenjenih dveh kartonih so namreč v veliki večini ohranjeni popisi tistih avdienc, za katere so posamezniki in institucije zaprosili sami, cesarjeva pisarna pa jih je nato odobrila.

predvsem pa samo povabilo na pogovor postavimo v širši kontekst tedanjega političnega dogajanja. Začetek oktobra 1918 je namreč že potekal v znamenju vedno hitrejšega razkroja države, ki sta ga tako cesar kot tudi njegov ministrski predsednik Max Hussarek von Heinlein, ta je zamenjal Seidlerja julija 1918, želela za vsako ceno ustaviti. Na tej podlagi je imel Hussarek 1. oktobra ob sklicu dunajskega parlamenta govor, v katerem je poudaril, da je morala država svojim narodom zagotoviti samoodločbo v mejah skupnih interesov. S tem je Hussarek nakazal na tisto, kar je cesar svojim narodom ponudil nekaj tednov kasneje v t. i. cesarskem manifestu, ki ga je Karel pripravil ob močni pomoči ministrskega predsednika. Složnost in edinost bi naj ob notranje-politični reformi države preprečila njen razpad. V sklopu iste seje je Korošec reagiral na Hussarekovo ponudbo z besedami: "Smo vljudni ljudje in zaradi tega bomo vljudno odgovorili. Mi južni Slovani se prav lepo zahvalimo za avtonomijo. Baron Hussarek, Vi pridete prepozno."³¹ Po Hussarekovi obljubi glede večje avtonomije se je Korošec odpravil v Zagreb, kjer je bilo 5. in 6. oktobra ustanovljeno Narodno veče Slovencev, Hrvatov in Srbov, Korošec pa je bil izbran za njegovega predsednika.³² V luči vedno očitnejših državninskih potez jugoslovanske državne tvorbe, pa tudi drugih nacionalnih segmentov monarhije, je cesar Karel verjetno ob sugestiji Hussareka prišel do zaključka, da bi s svojo avtoriteto skušal doseči politični konsenz. Na tej podlagi je Hussarek na pogovore k cesarju povabil vse vidnejše poslance dunajskega državnega zbora oz. voditelje glavnih parlamentarnih strank/skupin. Avdience pri cesarju so bile načrtovane za soboto in nedeljo 11. in 12. oktobra 1918. Ob Korošču, kot predstavniku južnih Slovanov, je cesar tedaj na pogovore povabil tudi predstavnike nemških nacionalnih strank, krščanske socialiste, novo nemško neodvisno stranko, svobodnjake, socialne demokrate, klub poljskih poslancev, poljske radikalne demokrate, ter predstavnike Čehov, Romunov, Ukrajincev in Italijanov. Cesar je tako k sebi povabil predstavnike posameznih delov mnogonarodne monarhije, saj je očitno želel na vsako izmed zgoraj navedenih skupin apelirati, naj vendarle delujejo v skupno dobro, predvsem pa je želel ohraniti celovitost države.³³

Od cesarja povabljeni politični predstavniki so se nato v soboto 11. oktobra ob 8.30 uri vkrcali na vlak, ki jih je iz Dunaja odpeljal v Baden. Karel je namreč poslance sprejel na sedežu vrhovnega poveljstva avstro-ogrske vojske. Po dobri uri vožnje je nato vlak prispel v Baden, kjer je poslance pričakalo izjemno močno deževje. Vsaj v simbolnem smislu je deževno vreme nakazovalo tudi na mračne odnose med posameznimi narodi in njihovim vladarjem. Še večjo

³¹ Feliks J. Bister, "Delovanje dr. Antona Korošča 1917–1918", *Zgodovinski časopis* 44, št. 1 (1990), str. 86.

³² Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, str. 154–155.

³³ "Die zum Kaiser berufenen Abgeordneten", *Neue Freie Presse*, 11. 10. 1918, št. 19443, str. 3.

Cesar Karel je vladarsko žezlo prevzel v izjemno negotovih časih vojne in vsesplošnega pomanjkanja (Osebni arhiv prof. Igorja Vodnika)

nejevoljo je dež verjetno sprožil zaradi zapletov pri organizaciji transporta od železniške postaje do vile, ki je bila določena kot zbirno mesto političnih predstavnikov. Tako so se morali politiki kljub naliveu sprehoditi peš od železniške postaje do vile, v kateri se je zbrala vsa narodnostno pisana struktura habsburške monarhije. Na samo avdienco pri cesarju so nato bili politični voditelji v manjših skupinah vendarle z avtomobili prepeljani na sedež poveljstva avstro-

-ogrske vojske. Tudi v tem smislu je bil zadnji krog pomembnih avdienc izveden na izjemno simbolni lokaciji. Čeprav je bila tedaj vojaška situacija monarhije že popolnoma zavožena, je cesar kot vrhovni poveljnik vojske politične predstavnike svojih narodov sprejel na sedežu vojaškega poveljstva.³⁴

Časopisje je z obzirom na pomen avdienc skušalo pridobiti čim več informacije glede njihove vsebine. Toda očitno so bili vsi politiki zavezani k molku. Tako so v *Neus Wiener Tagblatt* zapisali, da se je večina politikov v izjavah, ki so jih dali po obisku pri cesarju, omejila zgolj na splošne opazke. Pri tem so v istem časopisi zapisali, da so bili predvsem predstavniki Čehov in južnih Slovanov, torej Korošec, tudi po avdienci zadržani do vstopa v nov "narodni" kabinet, ki bi naj bil sestavljen iz posameznih narodnih predstavnikov mnogonarodne monarhije. Ob tem so na dan vendarle privreli vsaj nekateri vsebinski detajli Koroščevega pogovora s cesarjem. Tako je bilo v *Neues Wiener Tagblatt* zapisano, da se je glavnina pogovora vrtela okrog jugoslovanskega vprašanja in da je Korošec cesarju natančno predstavil jugoslovanski program. V sklopu te predstavitve bi naj cesar Korošču postavil več vprašanj. Hkrati bi naj pogovor tekel tudi okrog tedanje politične situacije oz. razmerij v dunajskem državnem zboru.³⁵ Po srečanju s cesarjem je imel Korošec v Badnu še kratek sestanek s češkimi predstavniki, ki so bili prav tako na avdienci pri Karlu. Za tem pogovorom se je Korošec vrnil na Dunaj.³⁶ Očitno pa je sodelovanje južnoslovanskih in čeških poslancev nekatere precej motilo, tako so npr. v časniku *Neuigkeits Welt-Blatt* zapisali, da sta češki predstavnik František Staněk in Korošec že na železniško postajo pred odhodom v Baden prišla z roko v roki.³⁷

Koroščevo zadnjo avdienco pri cesarju Karlu moramo obravnavati predvsem skozi prizmo prizadevanja vladarja, da bi vendarle rešil svojo državo pred razpadom. Tako Koroščev obisk pri Karlu 11. oktobra 1918 ni predstavljal nek individualni poizkus cesarja, da bi s koncesijami in prošnjami južne Slované ohranil pod habsburškim žezlom. Koroščeva avdienca je bila le del širšega poizkusa sklenitve političnega konsenza med vsemi najpomembnejšimi političnimi predstavniki v avstrijskem delu monarhije. Tudi glede na število povabljenih gostov, ki so se zglasili pri cesarju 11. oktobra, lahko sklepamo, da so bile avdience časovno precej omejene, pa čeprav je bila od stališč političnih voditeljev odvisna nadaljnja usoda cesarja Karla.

Kljub temu da bi naj Korošec po lastnem pričevanju 11. oktobra vladarju jasno naznanil, da bodo južni Slovani stopili na samostojno politično pot, je

³⁴ "Die Empfänge von Parlamentariern beim Kaiser", *Neue Freie Presse*, 12. 10. 1918, št. 19444, str. 2; *Wiener Zeitung*, 13. 10. 1918, št. 236, str. 5.

³⁵ "Die politischen Empfänge beim Kaiser", *Neues Wiener Tagblatt*, 13. 10. 1918, št. 279, str. 3–4.

³⁶ "Die Vertreter des tschechischen Verbandes", *Neuigkeits Welt-Blatt*, 13. 10. 1918, št. 235, str. 9.

³⁷ "Die Parteiführer beim Kaiser", *Neuigkeits Welt-Blatt*, 13. 10. 1918, št. 235, str. 8.

očitno na dnevnem političnem parketu še naprej vsaj navidezno igral tudi na habsburško karto. Tako je npr. časnik *Fremden-Blatt* 18. oktobra 1918 poročal, da je Korošec v imenu Čehov in južnih Slovanov v dunajskem državnem zboru naznanil, da do prihoda odgovora Wilsona na avstrijsko mirovno pobudo, češki in južnoslovanski poslanci ne bodo glasovali proti zunanjemu ministru Burianu. Slednjega so namreč nekateri italijanski poslanci želeli prisiliti v odstop, kar je v sklopu parlamentarnega odbora za zunanjo politiko, kjer je sedel tudi Korošec, 18. oktobra 1918 sprožilo burno debato.³⁸ Hkrati je Korošec na isti seji od avstrijske vlade oz. zunanjega ministra zahteval zastopstvo Slovencev v mirovnih pogajanjih z Antanto oz. ZDA.³⁹ Korošec se je očitno že sredi oktobra dobro zavedal, da bodo o nadaljnji usodi posameznih narodov oz. državnih tvorb odločala diplomatska pogajanja in je zaradi tega želel doseči slovensko zastopstvo v pogajanjih z Wilsonom, ki je na podlagi svojih 14. točk narodom habsburške monarhije obljubil možnost do samoodločbe. Predvsem z obzirom na dogajanja v času trajanja pariške mirovne konference so se Koroščeve slutnje o pomeni stikov z Wilsonom izkazale za zelo preroške, saj je bil prav ameriški predsednik tisti, ki je kljub prigovarjanju slovenskih predstavnikom, ki so ga obiskali v Parizu, na koncu sprejel odločitev, da bo o pripadnosti Koroške odločil plebiscit.⁴⁰

Habsburška dinastija, Korošec in časnik *Slovenec* pod novo jugoslovansko stvarnostjo

Koroščev odnos do Habsburžanov je bil deležen precejšnjega zasuka po razpadu monarhije. To vsekakor ne preseneča, saj bi si težko predstavljali, da bi Korošec kot eden izmed arhitektov jugoslovanske države⁴¹ še naprej javno izražal lojalnost nekdanji vladarski hiši. Pa vendar njegova retrospektivna gledanja nudijo možnost podrobnejše analize transformacije odnosa do Habsburžanov kot tudi ustvarjanja javne podobe jugoslovanskega politika. Na eni strani se je namreč Korošec trudil svoj odnos do Habsburžanov relativizirati v smislu pragmatičnosti, za katero pa je nenehno stala želja po jugoslovanskem povezovanju izven okvirjev monarhije. Po drugi strani pa so Koroščevo zvestobo cesarski hiši, ki bi se naj simbolno pretrgala šele 11. oktobra 1918, mnogi izkoristili za

³⁸ "Oesterreichische Delegation", *Fremden-Blatt*, 18. 10. 1918, št. 284, str. 2.

³⁹ "Anfrage", *Grazer Mittags-Zeitung*, 21. 10. 1918, št. 241, str. 2.

⁴⁰ Uroš Lipušček, *Ave Wilson. ZDA in prekrajanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920* (Ljubljana, 2003), str. 205–206; Andrej Rahten, "Dr. Ivan Schwegel in jadransko vprašanje na pariški mirovni konferenci", *Acta Histriae* 18, št. 3 (2010), str. 705.

⁴¹ Več o tem: Andrej Rahten, "Koroščev državnopravni koncept v ustanovni dobi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 327–362.

napade na Korošča v smislu, da je bil v prvi vrsti avstrofil, šele razpad države pa ga je pahnil v "objem" jugoslovanske države in srbskega kralja. Iz Koroščevega govora, ki ga je imel pred Prosvetno zvezo leta 1925, je jasno razvidno, da ni zapadel v izrazito kritiko nekdanje vladarske hiše. Predvsem njegova stališča do cesarja Karla so bila, kot že omenjeno, precej pozitivna, saj je hvalil njegovo dostopnost in odprtost. Toda prav to medsebojno spoštovanje in razumevanje je bilo po razpadu monarhije deležno precejšnjih kritik.⁴²

Koroščev odnos do cesarja Karla je npr. že konec novembra 1918 kritično ovrednotila madžarska politika. Dne 28. novembra 1918, v času, ko je monarhija že postala rajna in se je mlada Država Slovencev, Hrvatov in Srbov pripravljala na združitev s Kraljevino Srbijo, je bil v časniku *Neues Wiener Tagblatt* objavljen članek, ki je precej kritično ocenjeval Koroščevo bližino do cesarja oz. predvsem zaupanje, ki ga je Karel imel do Korošča. Tako je članek precej očrnil vlogo Korošča pri reševanju jugoslovanskega vprašanja in v tej zvezi sprejetih odločitev s strani cesarja. V članku so namreč zapisali, da je Karel najprej obljubil rešiti jugoslovansko vprašanje v korist Madžarov in na tej podlagi naročil Istvanu Tiszi, da se naj prične z južnimi Slovani pogajati. Tisza je nato dejansko odpotoval na Hrvaško, v Dalmacijo ter Bosno in Hercegovino. To pa je Korošča tako ujezilo, da je glede Tisze izjavil: "Ta največji zločinec nad omikanim človeštvom je prišel kot homo regius na južnoslovansko ozemlje."⁴³ Istočasno pa je cesar, tako so zapisali v *Neues Wiener Tagblatt*, naročil Korošču, da naj za hrbtom Madžarov vzpostavi jugoslovansko državo. V članku so nadalje izpostavili, da je bil vpliv Korošča na mladega cesarja oz. kralja izjemno velik.⁴⁴ Čeprav je pri omenjenem pisanju šlo v prvi vrsti za madžarsko povojno antihabsburško in antijugoslovansko propagando, nam ta stališča nudijo vpogled v položaj Korošča v širšem avstro-ogrskem kontekstu.

Zaradi pomanjkanja oprijemljivega gradiva, ki bi kazalo na Koroščevo najbolj intimna stališča do Habsburžanov, se lahko za delno rekonstrukcijo podobne, ki jo je do nekdanje vladarske hiše po letu 1918 soustvarjal tudi Korošec, ozremo v poročanje časnika *Slovenec*. Ta je v obdobju "stare" Jugoslavije kar nekajkrat ovrednotil tedaj še živeče oz. ravno umrle Habsburžane. Glede na dejstvo, da je bil *Slovenec* glavno politično glasilo slovenskega katoliškega gibanja oz. Slovenske ljudske stranke (SLS) si težko predstavljamo, da bi časopis pisal oz. zastopal stališča, ki ne bi bila po godu dr. Antona Korošča, v medvojnem obdobju nespornega voditelja SLS. Tako analiza posameznih člankov nudi dodatno perspektivo Koroščevega odnosa do Habsburžanov. Prva priložnost za ovrednotenje vladarja, od katerega se je Korošec simbolno poslovil na avdi-

⁴² Kranjec, "Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije", str. 222–223.

⁴³ Bister, *Anton Korošec, državnozborni poslanec na Dunaju*, str. 253.

⁴⁴ "Ungarns Anklagen gegen König Karl", *Neus Wiener Tagblatt*, 28. 11. 1918, št. 325, str. 1.

enci 11. oktobra 1918, je nastopila že dobra štiri leta po razpadu monarhije. Cesar Karel, ki je po letu 1918 buril duhove predvsem z dvema poizkusoma vrnitve na madžarski prestol, je namreč aprila 1922 umrl v izgnanstvu na otoku Madeira.⁴⁵ Vest o smrti nekdanjega cesarja je bila v *Slovincu* objavljena 2. aprila, ko so pomenljivo zapisali: "Excesar Karel je mrtev, v dvojnem pomenu besede mrtev, kot oseba in kot personifikacija upov vseh tistih, ki so sanjali o restavraciji habsburške monarhije v katerikoli obliki. Umrl je kot prognanec po lastni krivdi v mestu Funchal na portugiškem otoku Madejri."⁴⁶ Citirani članek je ob nič kaj prijaznih besedah ob Karlovi smrti zanimiv predvsem z vidika vprašanja Karlovega prihoda na prestol. V *Slovincu* so namreč poročali, da sta na predvečer prve svetovne vojne na dunajskem dvoru obstajali dve "prestolonasledniški" struji. Prva, po ocenah *Slovenca* šibkejša, je bila struja, ki je za bodočega cesarja podpirala tedaj aktualnega prestolonaslednika Franca Ferdinanda. Druga, domnevno močnejša, pa si je želela, da bi postal prestolonaslednik oz. cesar Franc Ferdinandov nečak Karel Franc Jožef. S smrtjo Franca Ferdinanda v Sarajevu, ki so jo sicer v *Slovincu* ocenili kot tragično k temu pa dodali, da je srbska vlada Dunaj pravočasno obvestila o pripravah na atentat, pa bi naj torej zmagala "Karlova" struja. Kljub relativno ostremu uvodu v članek pa je bil Karel nadalje ocenjen kot sicer dober človek, vendar slab vladar, ki je bil podrejen vplivu vsenemško orientiranega zunanjega ministra grofa Ottokarja Czernina, predvsem pa nedorasel svoji nalogi. Nadalje so v članku na kratko opisali Karlova poskusa vrnitve na madžarski prestol, pri vprašanji izгона na Madeiro pa njegovo usodo primerjali z usodo Napoleona, ki je bil po dokončnem porazu poslan na Sv. Heleno. Vest o smrti nekdanjega cesarja so v *Slovincu* zaključili z mislijo: "Zadobil je mir, ki mu na tem svetu ni bil usojen. *Sic transit gloria mundi!*"⁴⁷

S smrtjo zadnjega habsburškega cesarja pa niso bili pokopani restavracijski poskusi tistih, ki habsburške monarhije še niso želeli dokončno vreči na smetišče zgodovine. Tako je *Slovenec* nekaj dni po Karlovi smrti poročal, da je bilo habsburško vprašanje ponovno potisnjeno v politično ospredje. Mala antanta, ki je nastala leta 1920 kot zveza med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, Češkoslovaško in Romunijo, si je namreč na svoje prapore zapisala tudi skupni nastop proti vsakemu restavracijskemu poskusu Habsburžanov in njihovih podpornikov. Na tej podlagi je Mala antanta odločno nastopila proti Karlovemu poskusu vrnitve na madžarski prestol. Kljub temu so v *Slovincu* zastopali jasno stališče, da je bil večji del madžarskega plemstva še naprej lojalen Habsburžanom, ob tem pa zapisali, da je bila tudi večina prebivalstva po

⁴⁵ Prim. Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*.

⁴⁶ "Excesar Karel umrl", *Slovenec*, 2. 4. 1922, št. 76, str. 1.

⁴⁷ Prav tam.

zlomu Madžarske sovjetske republike Bele Kuna naklonjena vrnitvi kralja, ki bi vzpostavil "integriteto tisočletne krone sv. Štefana."⁴⁸ Nenazadnje je bila v tem obdobju madžarska še vedno kraljevina, ki jo je kot regent vodil nekdanji avstro-ogrski kontraadmiral Miklós Horthy. Kot zanimivo primerjavo v percepciji odnosa Korošca do zadnjega Habsburžana, bi se naj Horthy ob njegovi zadnji avdienci pri cesarju Karlu od svojega vladarja poslovil s solzami v očeh, hkrati pa mu obljubil, da mu bo služil do konca in naprej. Toda zaobljubo, ki bi naj kontraadmirala na cesarja vezala tudi po razpadu monarhije, je Horthy po letu 1920 pozabil in raje kot nekdanjega kralja sebe introniziral kot novega madžarskega "vladarja".⁴⁹ Kljub Horthyjevemu postopanju pa je vrh slovenske oz. jugoslovanske politike očitno v času po Karlovi smrti dobil občutek, da na madžarskem vprašanje vrnitve Habsburžanov na prestol s smrtjo zadnjega kralja še ni bilo končano. Jugoslovansko stran je tako motila predvsem sožalna brzojavka regenta Horthyja, ki je Karlovi vdovi Ziti sporočil: "Ravnokar izvem, da je Nj. Vel. kralj Karel IV. umrl. Mažarski narod žaluje s kraljevo obitelji."⁵⁰ Nelagodja pa očitno ni povzročala zgolj reakcija Horthyja, ampak tudi Dunaja, kot glavnega centra nekdanje monarhije. Tako so v *Slovencu* poročali, da se je avstrijski zvezni kancler dr. Johann Schober na Dunaju, sicer kot zasebnik in ne kot kancler, udeležil svečanega rekvijema za umrlega cesarja, ki je potekal v Štefanovi cerkvi. Bolj kot ta akt pietete do nekdanjega vladarja pa je jugoslovansko stran zmotila sožalna brzojavka, ki jo je avstrijska vlada ob Karlovi smrti poslala v Budimpešto. Jugoslovanska stran je namreč brzojavko smatrala kot indirektno priznanje legitimnosti Habsburžanov, ne samo na Madžarskem, ampak tudi v Avstriji. Vprašanje legitimnosti Habsburžanov je še dodatno podpihovalo dejstvo, da je po načelu *Le roi est mort, vive le roi!* vodenje Habsburške hiše po smrti očeta prevzel prestolonaslednik Oton. S tem pa so legitimisti dobili novo figuro, v katero so lahko polagali upe glede restavracije habsburške monarhije. Predvsem pri vprašanju nadaljnje politične ureditve Madžarske so legitimistične težnje v očeh jugoslovanske politike predstavljale veliko nevarnost, saj so ocenjevali, da pri vprašanju vrnitve Habsburžanov na ogrski prestol ni šlo v prvi vrsti za naklonjenost madžarskih politikov do njihove nekdanje dinastije, ampak predvsem za željo po obnovi tiste Ogrske v smislu dežel krone svetega Štefana. Na tej podlagi so madžarske legitimistične težnje odražale predvsem željo po reviziji pariški mirovni pogodbi, ki so povojno madžarsko opredelile kot sokrivko za prvo svetovno vojno, nove meje oz. države, ki so nastale na pogorišču monarhije, pa so ji odvzele precejšnji del ozemlja. Na tej podlagi lahko sklepamo, da je tudi Korošec kot jugoslovanski državnik jasno nasproto-

⁴⁸ "Po Karlovi smrti", *Slovenec*, 8. 4. 1922, št. 81, str. 1.

⁴⁹ Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, str. 178, 215 in 233–236.

⁵⁰ "Po Karlovi smrti", *Slovenec*, 8. 4. 1922, št. 81, str. 1.

val vrnitvi Habsburžanov tako na avstrijski kot tudi madžarski prestol, saj je v tem v prvi vrsti videl grožnjo jugoslovanskemu političnemu konstrukt, ki ga je ob razpadu monarhije pomagal soustvariti.⁵¹

Nelagodje jugoslovanske politike okrog možne vrnitve Habsburžanov na ogrski prestol pa se je hitro izkazala za nepotrebno. Madžarski politični vrh s Horthyjem na čelu je namreč ocenil, da bi lahko na simbolni ravni vrnitev Habsburžanov na prestol pomenila obnovo predvojne Madžarske, toda simbolnemu aktu bi zagotovo sledila vojna z novimi državnimi tvorbami, ki so obkrožale Madžarsko. Na tej podlagi je Budimpešta že 3. aprila, torej zgolj dva dni po Karlovi smrti, izjavila, da ne bo odstopila od zakonsko utemeljene detronizacije Habsburžanov in da bo reševanje "kraljevskega" vprašanja izvajala zgolj v sozvočju z Antanto. Hkrati je madžarska vlada sporočila, da bo uvedla kazenski postopek zoper tiste legitimiste, ki so za novega madžarskega kralja želeli proklamirati Karlovega najstarejšega sina Otona. Slednjega so namreč madžarski legitimisti prav 3. aprila 1922 v palači grofa Andrássyja razglasili za novega madžarskega kralja Otona II., do njegove polnoletnosti, Oton je bil tedaj star šele deset let, pa bi regentstvo prevzela njegova mati Zita.⁵² Slednja se je po poročanju *Slovenca* domnevno želela iz Madeire preseliti v Budimpešto.⁵³

Prav v času smrti nekdanjega cesarja Karla pa je slovenski katoliški tabor pretresla izdaja knjige dr. Ivana Šusteršiča, ki je aprila 1922 v samozaložbi izdal knjigo *Moj odgovor*, v kateri je obračunal s svojimi nekdanjimi strankarskimi kolegi.⁵⁴ Šusteršič je namreč podobno kot cesar Karel po razpadu monarhije odšel v "izgnanstvo" v Švico. Nekdanji kranjski deželni glavar, to mesto je Šusteršič zasedel med letoma 1912 in 1918, je ob koncu monarhije končal tudi svojo politično pot znotraj SLS. Za razliko od Korošca, ki je lojalnost habsburškemu vladarju pretrgal dober mesec pred uradnim koncem monarhije, je Šusteršič svojo zvestobo dinastiji na koncu plačal z izgubo političnega vpliva.⁵⁵ Morda je zaradi tega toliko bolj simbolno, da se je med nekdanjim kranjskim deželnim glavarjem in SLS prav v času smrti Karla ponovno vnela vroča debata. *Slovenec* je tako 13. aprila 1922 na prvi strani odtisnil daljšo polemiko, v kateri je bila kritično analizirana vsebina Šusteršičeve knjige.⁵⁶ To so javno kritizirali tudi na dveh velikih političnih shodih, ki jih je SLS organizirala 17. aprila v Ljutomeru in Slovenski Bistrici. Kot je poročal *Slovenec* so udeleženci obeh shodov izrekli

⁵¹ Prav tam.

⁵² "Stališče mažarske vlade glede Habsburgovcev", *Slovenec*, 4. 4. 1922, št. 77, str. 2; "Mažarski monarhisti za Otona", *Slovenec*, 4. 4. 1922, št. 77, str. 2.

⁵³ "Namere Zite", *Slovenec*, 4. 4. 1922, št. 77, str. 2.

⁵⁴ "Dr. Šusteršič v novi izdaji", *Slovenec*, 13. 4. 1922, št. 85, str. 1.

⁵⁵ Prim. Andrej Rahten, *Der ungekrönte Herzog von Krain. Die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischen Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee* (Wien, 2012).

⁵⁶ "Dr. Šusteršič v novi izdaji", *Slovenec*, 13. 4. 1922, št. 85, str. 1.

Prestolonaslednik
Oton in cesarica Cita
(Osebni arhiv prof.
Igorja Vodnika)

"Jugoslovanskemu klubu, SLS, posebej pa še načelniku dr. Korošču neomejeno zaupanje", hkrati pa so obsodili "zahrbtno in izdajalsko politiko dr. Šušteršiča."⁵⁷

Čeprav se je strah pred vrnitvijo Habsburžanov na madžarski prestol, ki se je razširil nemudoma po smrti cesarja Karla, hitro razblinil, je prestolonaslednik Oton v naslednjih letih večkrat buril duhove tistih, ki so se "bali" oz. jasno nasprotovali kakršnim koli restavracijskim poskusom Habsburžanov in njihovih podpornikov. Nov zagon je namreč vprašanje vrnitve Habsburžanov dobil 20. novembra 1930, ko je Oton postal polnoleten. Tedaj je *Slovenec* poročal,

⁵⁷ "Veličastna manifestacija za S.L.S.", *Slovenec*, 19. 4. 1922, št. 89, str. 1.

da so rojalistični krogi na Madžarskem in v Avstriji pričakovali, da bo prišlo do restavracije Habsburžanov. Tokrat so se v te debate vključili tudi Habsburžani sami, ki so naznanili, da bodo polnoletnost Otona obeležili v ožjem družinskem krogu. Kljub temu pa so nekateri javni pozivi in stališča iz rojalističnih krogov vznemirjali tedanje politične veljake. Vprašanje vrnitve Habsburžanov so namreč mnogi izkoristili za krinko, pod katero so lahko zasledovali svoje politične cilje. *Slovenec* je tako 21. novembra 1930 poročal, da je Benito Mussolini želel zadržati restavracijo Habsburžanov na madžarski prestol toliko časa, da bi prišlo do priključitve Avstrije Nemčiji. Z obzirom da govorimo o letu 1930, torej dve leti preden je Hitler v Nemčiji prevzel dokončno oblast, je še toliko bolj zanimivo, da je bilo vprašanje vrnitve Habsburžanov na prestol že takrat povezano z morebitnim Anschlussom Avstrije tedaj še Weimarski Nemčiji. Slednjega bi naj po poročanju *Slovenca* ob Italiji podpirala tudi Madžarska.⁵⁸ Nova evropska politična stvarnost z vzponom fašizma in pomladjo nacizma je očitno vplivala tudi na polnoletnega Otona, ki je vprašanje svoje vrnitve na madžarski oz. avstrijski prestol v intervjuju, ki ga je imel 21. novembra 1930, strnil v misli:

Moja vrnitev bi se imela izvršiti v pomirljivem in krščanskem duhu v eno ali obe glavni mesti. Po informacijah, ki sem jih dobil smatram, da je večina Madžarske in Avstrije proti meni neprijateljsko razpoložena. Svojo pravico bom šele takrat uporabil, ko bom s svojo navzočnostjo mogel pomagati državam, ki so v tako težavnem položaju. Anschluss bo dovedel s seboj tudi težek konflikt, ki bo začel izginjenje Avstrije. Hočem reprezentirati tradicije reda in miru na politično-socialnem polju.⁵⁹

Čeprav torej Oton ni izključeval vrnitev na prestol svojih prednikov, je sam dobro ocenil držo večinskega dela prebivalstva Avstrije in Madžarske. Kljub temu pa je torej že leta 1930 težnje po priključitvi Avstrije Nemčiji smatral kot veliko nevarnost in nenazadnje tudi možnost, da s svojim posredovanjem vpliva na tok zgodovine. Morebitni vrnitvi Habsburžanov v Avstrijo, ki se je zdela verjetnejša v času kanclerja Kurta Schuschnigga (1934–1938), pa je močno nasprotovala Hitlerjeva Nemčija in Mala antanta. Slednja je imela pripravljene celo načrte, kako bi v primeru vrnitve Habsburžanov vojaško posredovala proti Avstriji.⁶⁰ Na zasedanju na Bledu, ki ga je imela Mala antanta avgusta 1935, so njene članice posebej obravnavale tudi vprašanje vrnitve Habsburžanov in tozadevno sprejele sklep, da bodo smatrale "postavitev kateregakoli člana

⁵⁸ "Polnoletnost Otona Habsburškega", *Slovenec*, 21. 11. 1930, št. 267, str. 1.

⁵⁹ "Prve Otonove politične izjave", *Slovenec*, 22. 11. 1930, št. 268, str. 1.

⁶⁰ Arnold Suppan, *Jugoslawien und Österreich 1918–1938. Bilaterale Aussenpolitik im europäischen Umfeld* (Dunaj, 1996), str. 211.

habsburške družine na prestol katerekoli države za ogrožanje svoje varnosti in se bodo branile z vsemi sredstvi, političnimi, gospodarskimi in vojaškimi.⁶¹

Kot glavni pretendent na habsburški prestol, bodisi v Avstriji ali Madžarski, je Oton v zadnjem desetletju pred izbruhom druge svetovne vojne ostal tudi v fokusu poročanja *Slovenca*. Slednji je predvsem v letu 1938 oz. času Anschlusa precej pozornosti posvetil zadnjemu avstro-ogorskemu prestolonasledniku.⁶² Tako je *Slovenec* poročal, da so nacisti 13. marca 1938, torej dva dni po priključitvi Avstrije Tretjemu Reichu, v Gradcu aretirali nadškofa dr. Ferdinanda Stanislausa Pawlikovskega. Hkrati je policija vdrla na zasedanje frontne milice, ker je ta domnevno načrtovala puč, s pomočjo katerega so želeli na oblast spraviti prav Otona.⁶³ Po aretaciji in zaslišanju so na dan privrele informacije glede širših priprav za Otonovo vrnitev, ki so jo v *Slovencu* poimenovali kar "monarhistični puč".⁶⁴ Sredi marca 1938 je bil nato v *Slovencu* objavljen zanimiv članek z naslovom *Začetek in konec Avstrije*. V njem je bila na kratko predstavljena avstrijska zgodovina od 10. stoletja do Anschlusa. V sicer preglednem članku je bil "zgodovinskega" ovrednotenja deležen tudi cesar Franc Jožef, ki je bil opisan kot "korekten človek, težko dostopen in skrajno pedantičen birokrat".⁶⁵ Zadnjega avstro-ogrskega monarha v citiranem članku niso obravnavali, ker je bila, kot so zapisali, zgodovina habsburške monarhije do svetovne vojne splošno znana. Predvsem pod vtisom Anschlusa pa je bila na koncu članka objavljena satirična karikatura, ki je prikazovala veliko ribo, ki poje manjšo, pod njo pa je bil zapis: "Takole je življenje!"⁶⁶ Toda tik po smrti Antona Korošca je tudi Kraljevino Jugoslavijo čakala podobna usoda. Nacistična Nemčija se je namreč hitro izkazal za nenasitno "ribo plenilko", ki je želela "pogoltniti" celotno Evropo.

Pod vtisom priprav Otona Habsburškega na odpor proti nacistom je Nemčija 20. aprila 1938 za njim izdala tiralico zaradi veleizdaje.⁶⁷ Že pred izdajo tiralice so bili Habsburžani ponovno deležni zaplembe njihovega premoženja. Ta se je sicer izvršila že leta 1919 s t. i. habsburškimi zakoni, toda avstrijska vlada je pod zveznim kanclerjem Schuschniggom leta 1935 izdala zakon o načelni vrnitvi tega premoženja. Nova nacistična oblast je takšni vrnitvi nasprotovala in zaradi tega izdala uredbo, ki je ukinil "Schuschniggov" zakon.⁶⁸ Toda prav v času izdaje tiralice za Otonom je Antona Korošca oz. SLS dosegla dolga senca habsburške lojalnosti. V sklopu proračunske debate, ki je potekala marca 1938

⁶¹ "Sklepi MZ in evropski položaj", *Slovenec*, 1. 9. 1935, št. 200a, str. 1.

⁶² Prim. Erwin A. Schmidl, *März 38: der Deutsche Einmarsch in Österreich* (Wien, 1987).

⁶³ "Graški škof Pawlikovski aretiran", *Slovenec*, 14. 3. 1938, št. 11, str. 1.

⁶⁴ "Slovenčev poročevalec poroča iz Gradca", *Slovenec*, 15. 3. 1938, št. 61, str. 2.

⁶⁵ "Začetek in konec Avstrije", *Slovenec*, 17. 3. 1938, št. 63, str. 6.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ "Tiralica za Otonom Habsburškim", *Slovenec*, 21. 4. 1938, št. 90a, str. 1.

⁶⁸ "Posestva Habsburžanov zaplenjena", *Slovenec*, 26. 4. 1938, št. 94, str. 10.

v beograjskem senatu, je Albert Kramer kot član Jugoslovanske nacionalne stranke izkoristil priložnost za obračun s SLS. Kramer je namreč zastopal stališče, da *Majniška deklaracija* v letu 1917 ni bila izdana v službi slovenskega naroda, ampak zgolj v interesu habsburške dinastije. Hkrati je obtožil SLS, da je bila v času obstoja monarhije ves čas avstrofilsko usmerjena.⁶⁹ Čeprav je šlo v govoru Alberta Kramerja v prvi vrsti za obračun med slovensko liberalno in katoliško strujo,⁷⁰ nam njegovi očitki na račun *Majniške deklaracije* jasno kažejo na težavo, ki sta jo imela SLS in Anton Korošec od leta 1918 naprej. Ta se je vrtela predvsem okrog vprašanja kako v okviru jugoslovanske države dokazati, da je bila lojalnost prejšnji vladarski hiši in državi zgolj odraz pragmatičnosti, medtem ko je bila lojalnost do nove države in dinastije odraz dejanskega čutenja. Zagotovo je ta motiv bil močno prisoten tudi pri Antonu Korošcu, kar je razvidno iz njegovih govorov, pa tudi poročanja časopisja, ki je spadalo v sfero SLS.

Zaključek

Glede na razpad Avstro-Ogrske in nastanek jugoslovanske državne tvorbe ne preseneča, da se je v toku Koroščevega življenja vršil preobrat v smislu njegove lojalnosti do Habsburžanov. Iz cesarski hiši vdanega duhovnika je Korošec preko svoje politične kariere prerasel v tistega politika, ki je izvedel dokončni prelom z dinastijo, pod žezlom katere so stoletja bivali Slovenci. Glavni motiv Koroščevega odnosa do Habsburžanov po letu 1918 je bil nato na eni strani dokazati, da je bila lojalnost do Habsburžanov zgolj odraz pragmatičnosti, medtem ko bi naj bil glavnih cilj vsega njegovega delovanja povezava jugoslovanskih narodov izven okvirjev habsburške dinastije. Ob tem pa je toliko bolj zanimivo, da čeprav je bil Korošec odličen politik in verjetno še večji pragmatik, pri ustvarjanju svoje podobe kot "prvobranitelja" jugoslovanskega združevanja ni popolnoma zapadel v demonizacijo bivših vladarjev. Tako je bolj kot vladarje same kritično ovrednotil sam koncept državne ureditve habsburške monarhije, ki Jugoslovanom ni nudil nobene druge možnosti kot izstop iz nje. Očitno je pri oblikovanju takšnih stališč pomembno vlogo igrala tudi Koroščeva religioznost, ki mu verjetno ni dopuščala pretirane demonizacije nekdanjih katoliških vladarjev. Prav zaradi njegove "mehke" drže do Habsburžanov pa se vse do svoje smrti ni mogel popolnoma otresti očitkov na račun habsburške

⁶⁹ "Proračunska razprava v senatu", *Slovenec*, 24. 3. 1938, št. 68, str. 2.

⁷⁰ Več o tem: Jurij Perovšek, "Liberalci in Anton Korošec v letih 1918–1940", *Acta Histriae* 29, št. 4 (2021), str. 1015–1044; Jurij Perovšek, "Anton Korošec in štajerski liberalci", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 301–326.

klavzule v *Majniški deklaraciji* in avstrofilske države SLS. Odločna demonizacija Habsburžanov kot vsega, kar je bilo v monarhiji slabega, bi verjetno Korošcu pomagala, da bi lahko dokončno utišal kritike, kot je bil npr. Albert Kramer. Toda Korošec se za ta korak ni odločil. V tem kontekstu ga lahko v odnosu do Habsburžanov ocenimo predvsem kot pragmatika in realista, ki zgolj zaradi propada Avstro-Ogrske ni želel v javnosti širiti pretiranih neresnic na račun nekdanjih vladarjev. Morda se je Korošec ravno v tem delu svoje politične kariere izkazal za pravega državnika.

Gregor Antoličič

ANTON KOROŠEC AND THE HABSBURG DYNASTY

SUMMARY

In the year of Anton Korošec's birth, Emperor Franz Josef sat on the throne of the Habsburg monarchy for twenty-four years, and a further forty-four years passed before his death. In this way the image of the emperor significantly marked two thirds of Korošec's life. The latter therefore belonged to that generation of Austro-Hungarians who created their entire career under the image of Franz Josef. Above all, Korošec's choice of priestly vocation deepened the symbolic role of the emperor. Last but not least, Franz Josef even protected Korošec from imprisonment when he changed a 6-week prison sentence handed down at the Maribor jury court into a fine of 1,000 Krone. Despite the emperor's generosity, Korošec, like other Slovene politicians, did not place high hopes in the emperor's readiness for political reforms of the Habsburg monarchy. Ever since taking office as the editor-in-chief of *Slovenski gospodar*, Korošec has started an ardent agitation for Slovene national rights. In his political activities, this agitation also grew into a clear commitment to resolving the Yugoslav question within the monarchy. On the eve of the First World War, resolving this issue became one of the most pressing problems of the multinational Habsburg state. The outbreak of the war then brought a kind of climax to the national frictions in Lower Styria and Carinthia, as the Slovene intelligentsia and priests were

persecuted at that time, which had also an important impact on the loyalty of Slovene politicians to the Habsburg dynasty. After the death of the "eternal" emperor, a period of important political decisions began in the life of Anton Korošec. Although the new emperor Karl showed a willingness to make political changes and, with an amnesty for political prisoners, wanted to somehow repay the injustices of persecution during the outbreak of the First World War, Korošec found these political concessions and readiness for change too slow and undecided. The emperor also partially proved his support for resolving the Yugoslav question by appointing Ivan Žolger as a minister without a portfolio. In this way Žolger became the first and only Slovene to sit on a ministerial chair during the existence of the Habsburg monarchy. But even such concessions were too little compensation for the "Austrian" southern Slavs who were for decades oppressed. In the desire for greater autonomy, the National Council of Slovenes, Croats and Serbs was established in Zagreb on 5 and 6 October 1918, and Korošec was elected its president. As similar national tendencies were increasingly shown by other nations of the monarchy, the emperor, in the desire to save the country from complete disintegration in mid-October 1918, invited representatives of all political groups in the Vienna parliament to Baden. Anton Korošec was also among the guests as a representative of the southern Slavs. The audience, at which the emperor wanted to convince Korošec that the southern Slavs would remain loyal to the crown, heralded a final turnaround in Korošec's political horizon. This is certainly best illustrated by the words that Korošec allegedly uttered at his last meeting with Emperor Karl on October 11, 1918, when he said: "Your Majesty is too late, fate has already decided." With these words Korošec broke his own as well as the Slovene loyalty to the Habsburg dynasty. In this way he opened the door wide for the unification of the Yugoslav nations through the State of Slovenes, Croats and Serbs into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. It was the Yugoslav period of Korošec's life that became a turning point in relation to the former rulers. As the highest Slovene political representative, and above all as an important figure on the Yugoslav political stage, Korošec sought to relativize his loyalty to the Habsburgs primarily as a pragmatic attitude of a politician who in his intimate views has always strived for Yugoslav unification outside Austria-Hungary. The speech he gave in 1925 before the Educational Union was crucial to the issue of creating a public image of Korošec's attitude towards the Habsburgs. In that speech he analyzed the reigns of Franz Josef and Karl, as well as the role of Crown Prince Franz Ferdinand. In the presentation of the former main representatives of the Habsburg dynasty, Korošec did not fall into excessive demonization. On the contrary, he evaluated Emperor Karl rather positively. At the same time, he also pointed out Franz Ferdinand's trialistic concepts of resolving the Yugoslav question, although he added that Slovene politicians could not break into

Franz Ferdinand's Belvedere circle. Despite the rather mild portrayal of the former ruling dynasty, the Habsburgs still stirred the spirits of Slovene and Yugoslav politics after 1918. Initially, Emperor Karl with his attempts to return to the Hungarian throne, and after his death in April 1922, especially his eldest son Otto. Both Austrian and Hungarian legitimists saw Otto as the future ruler, and this role of heir to the throne intensified after 1930, when he became an adult. In the period between the two wars, the *Slovenec* newspaper repeatedly reported on the possibility of the return of the Habsburgs, which also influenced the attitude of the Little Entente as an alliance between Yugoslavia, Czechoslovakia and Romania. An important turning point was the question of the return of the Habsburgs during the Anschluss, when Crown Prince Otto tried to resist the annexation of Austria to Germany. The Nazis then issued a warrant for him and confiscated all Habsburg property. It was at this time that Anton Korošec and the Slovene People's Party (SLS) were again criticized for their former loyalty to the Habsburg dynasty. Namely, in 1938, Albert Kramer accused the SLS in the Belgrade Senate that the May Declaration was not issued in the service of the Slovene nation, but only in the interest of the Habsburg dynasty. At the same time, he accused the SLS of being pro Austrian oriented throughout the existence of the monarchy. Kramer's political confrontation with Korošec and the SLS is in a way proof that Korošec, despite having a decisive influence on the Slovene's withdrawal from the Habsburg monarchy and the establishment of the Yugoslav state, could not completely shake off the Habsburg seal until his death.

VIRI IN LITERATURA

HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv, KA Kabinettskanzlei Protokolle, AŠ 141.

HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv, KA Kabinettskanzlei Varia, AŠ 76–78 in 78–80.

Fremden-Blatt – Dunaj, letnik 1918.

Grazer Mittags-Zeitung – Gradec, letnik 1918.

Innsbrucker Nachrichten – Innsbruck, letnik 1901.

Marburger Zeitung – Maribor, letnik 1902.

Neuigkeits Welt-Blatt – Dunaj, letnik 1918.

Neue Freie Presse – Dunaj, letnik 1918.

Neus Wiener Tagblatt – Dunaj, letnik 1918.

Ponedeljski Slovenec – Ljubljana, letnik 1937.

Slovenec – Ljubljana, letnik 1922, 1930, 1935, 1938.

Slovenski gospodar – Maribor, letnik 1898, 1901.

Wiener Zeitung – Dunaj, letnik 1918.

.....

Antoličič, Gregor, "Bog ohrani, Bog obvari nam cesarja, Avstrijo! Izbruh prve svetovne vojne v habsburški monarhiji", *Studia Historica Slovenica* 15, št. 2 (2015), str. 259–280.

Antoličič, Gregor, "Vladarjev vsakdan", v: *Franc Jožef*, ur. Gregor Antoličič (Ljubljana, 2016), str. 153–172.

Bister, Feliks J., "Delovanje dr. Antona Korošca 1917–1918", *Zgodovinski časopis* 44, št. 1 (1990), str. 73–90.

Bister, Feliks J., "Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne", *Prispevki za novejšo zgodovino* 31, št. 1 (1991), str. 5–26.

Bister, Feliks J., *Anton Korošec, državnozbornski poslanec na Dunaju. Življenje in delo 1872–1918* (Ljubljana, 1992).

Griesser-Pečar, Tamara, "Slovensko slovo od Habsburžanov", *Studia Historica Slovenica* 19, št. 2 (2019), str. 301–332.

Koledar družbe sv. Mohorja za navadno leto 1925 (Celje, 1925).

Kranjec, Silvo, "Korošec Anton (1872–1940)", v: *Slovenski biografski leksikon*, 4. zvezek (Ljubljana, 1932).

Kranjec, Silvo, "Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije", *Zgodovinski časopis* 16 (1962), str. 218–229.

Lipušček, Uroš, *Ave Wilson. ZDA in prekrjanje Slovenije v Versaillesu 1919–1920* (Ljubljana, 2003).

-
- Perovšek, Jurij**, "Liberalci in Anton Korošec v letih 1918–1940", *Acta Histriae* 29, št. 4 (2021), str. 1015–1044.
- Perovšek, Jurij**, "Anton Korošec in štajerski liberalci", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 301–326.
- Rahten, Andrej**, "Dr. Ivan Schwegel in jadransko vprašanje na pariški mirovni konferenci", *Acta Histriae* 18, št. 3 (2010), str. 691–712.
- Rahten, Andrej**, *Der ungekrönte Herzog von Krain. Die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischen Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee* (Wien, 2012).
- Rahten, Andrej**, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije. Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celje–Ljubljana, 2016).
- Rahten, Andrej**, "Koroščekv državnoopravni koncept v ustanovni dobi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev", *Studia Historica Slovenica* 21, št. 2 (2021), str. 327–362.
- Rajšp, Vincenc**, "Cesar Franc Jožef in vera", v: *Franc Jožef*, ur. Gregor Antoličič (Ljubljana, 2016), str. 173–194.
- Schmidl, Erwin A.**, *März 38: der Deutsche Einmarsch in Österreich* (Wien, 1987).
- Suppan, Arnold**, *Jugoslawien und Österreich 1918–1938. Bilaterale Aussenpolitik im europäischen Umfeld* (Wien, 1996).
-

Author: **ANTOLIČIČ Gregor**

Ph.D., Assistant Professor

ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenia

Title: **ANTON KOROŠEC AND THE HABSBURG DYNASTY**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / *Humanities and Social Studies Review*

Maribor, 22 (2022), No. 1, pp. 101–130, 70 notes, 5 pictures

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Anton Korošec, Emperor Franz Josef, Emperor Karl, Crown Prince Otto, newspaper Slovenec

Abstract: The Habsburg dynasty played a very important role in the life of Anton Korošec, especially in the period before the disintegration of Austria-Hungary. For the priest Korošec, the Habsburg ruler represented an important foundation of religiosity, and for the politician Korošec, the highest authority in the country. But above all, the outbreak of the First World War and the internal political crisis in the country gradually undermined Korošec's loyalty to the Habsburg rulers. With the last audience with Emperor Karl on October 11, 1918, Korošec on a symbolic level broke his and the Slovenian loyalty to the ruling house. During the Yugoslav period of Korošec's political career, the most important Slovene politician of the time tried to relativize his attitude towards the Habsburgs, especially as a pragmatic stance for the desire to unite the "Habsburg" southern Slavs outside the ancient monarchy.